

**Imperceptywność
w języku macedońskim i polskim**

NR 3254

Magdalena Błaszak

**Imperceptywność
w języku macedońskim
i polskim**

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzent
Elżbieta Solak

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009/2010
jako projekt badawczy.

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Semantyczna kategoria imperceptywności	15
Miejsce imperceptywności w ramach kategorii	15
O naturze kategorii imperceptywności	17
System temporalny języka macedońskiego	27
Rozdział II	
Wykładniki imperceptywności w języku macedońskim	41
Wykładniki imperceptywności w języku polskim	54
Morfologiczne wykładniki kategorii świadka w języku macedońskim	65
Rozdział III	
Realizacja kategorii świadka w dialektach języka macedońskiego	75
Rozdział IV	
Cechy macedońskiego i polskiego zdania nacechowanego imperceptywnie	85
Zdanie imperceptywne a tekst	95
Rozdział V	
Realizacja kategorii świadka w różnych stylach języka macedońskiego	101
Realizacja kategorii świadka w gatunkach stylu publicystycznego w języku macedońskim	105
Kategoria świadka w przekładzie prozy macedońskiej na język polski	128
Zakończenie	141
Wykaz źródeł	145

Bibliografia	147
Summary	155
Резиме	159
Резюме	165

Wstęp

Tematem, który podejmuję w niniejszym ujęciu¹, jest *Imperceptywność w języku macedońskim i polskim*. *Imperceptywność* jest zjawiskiem polegającym na komunikowaniu przez mówiącego treści w taki sposób, że informacja przez niego przekazywana jest wtórna, nie jest jego autorstwa i jednocześnie wyraża jego zastrzeżenia co do prawdziwości cytowanej informacji. W większości języków indoeuropejskich, w tym także słowiańskich, wyrażana jest na ogół poprzez środki leksykalne, natomiast w językach bułgarskim i macedońskim realizowana jest za pomocą odpowiednich form czasów (i ewentualnie symultanicznie wspierana środkami leksykalnymi), jest w wysokim stopniu zgramatykalizowana i określana terminem pol. *kategoria świadka*, imperceptywność, maced. *прекажаност*. Zgramatykalizowaną kategorię świadka wśród języków indoeuropejskich posiadają jeszcze języki: litewski, łotewski i nowoormiański. Wśród grupy języków nieindoeuropejskich istnienie tej kategorii zostało potwierdzone w językach: tureckim, ugrofińskich, mongolskich i kaukaskich (por. КУЦАРОВ, 1976: 56).

Granica pomiędzy przekazem bezpośrednim a przekazywaniem wtórnym jest trudno uchwytna, nieoczywista, przez co często niezrozumiała dla nierodzimych użytkowników języka macedońskiego czy bułgarskiego.

Celem niniejszej rozprawy jest charakterystyka kategorii imperceptywności pod względem semantycznym, a także opis poszczególnych przypadków gramatykalizacji tej kategorii oraz leksykalnych sposobów jej wyrażania. Chciałabym, aby dzięki temu opisowi kategoria świadka sprawiała mniej trudności zarówno w przyswajaniu i nauczaniu języka macedońskiego, jak też w praktyce translatorskiej.

¹ Monografia ta stanowi uzupełnioną zgodnie z uwagami Recenzentów rozprawy – prof. dr hab. Milicy Mirkułowskiej, prof. dra hab. Ludwiga Selimskiego i prof. UJ dr hab. Elżbiety Solak – wersję rozprawy doktorskiej.

Każdy język zorganizowany jest w oparciu o sieć kategorii, które porządkują rzeczywistość językową i wyrażany w niej świat pozajęzykowy. Jedną z cech kategorii językowej jest to, że może się ona różnić nawet w obrębie tej samej rodziny językowej w zakresie stopnia wyrazistości, a co za tym idzie, posiadanym repertuarem wykładników. Taką sytuację widać w języku macedońskim, który wykształcił bardzo wyraźnie kategorię nieznaną pod względem gramatycznych wykładników większości językom słowiańskim, w tym polszczyźnie, co nie znaczy, że całkowicie w niej nieobecna. Określana w polskiej literaturze terminem *kategoria świadka*, a także *kategoria imperceptywności* sygnalizuje odbiorcy tekstu, że mówiący nie był świadkiem wydarzenia, które opisuje, że powtarza słowa nadawcy pierwotnego; jest też używana w sytuacji, gdy autor tekstu jest zdziwiony i zaskoczony zaistniałą sytuacją.

System temporalny języka macedońskiego jest systemem rozwiniętym i dysponuje różnymi możliwościami użycia określonych czasów. Do wyrażania kategorii świadka poprzez formy gramatyczne najczęściej stosowane są formy temporalne – mianowicie czas perfekt (*минато неопределено време*), futurum imperfectivi (*идно прекажано време*) oraz konstrukcje czasowników *сум* z imiesłowem czasu przeszłego czynnym, zwanym dalej I-formą, i *имам* z imiesłowem biernym. Ich użycie uzależnione jest od zależności czasowych występujących w języku. Następstwo czasów przedstawia się następująco:

Zdanie pierwotne	Zdanie wtórne
<i>сегашно време</i> <i>аорист</i> <i>имперфект</i>	<i>минато неопределено време</i>
<i>идно време</i> <i>минато идно</i>	<i>идно прекажано</i>
<i>има + perfekt</i> <i>има + plusquamperfekt</i>	<i>минато неопределено време</i> czasownika posiłkowego <i>има</i>

Formom czasu teraźniejszego, aorystu i imperfektu odpowiada perfekt (*минато неопределено време*), dla czasu przyszłego i *минато идно* używa się konstrukcji czasu futurum imperfectivi (*идно прекажано*) czyli czasu złożonego z partykuły *ќе* i czasu perfekt (*минато неопределено*

време), a dla konstrukcji има + perfekt lub има + plusquamperfekt (*предминато време*) w obrębie kategorii świadka stosuje się formę perfect (*минато неопределено време*) czasownika posiłkowego *има*.

Podstawa metodologiczna rozprawy opiera się zarówno na ustaleniach z zakresu socjolingwistyki dotyczących takich kwestii jak znaczenie realiów językowych i ich wpływ na bardzo wyraźne ukształtowanie się kategorii imperceptywności w języku macedońskim obok języka bułgarskiego, co jest szczególnie widoczne w konfrontacji z innymi językami słowiańskimi, w tym z językiem polskim, jak i na wykorzystaniu tez geolingwistycznych dotyczących zakresu występowania badanej kategorii na macedońskim obszarze językowym.

Dla celów metodologicznych rozprawy zostały wykorzystane procedury wypracowane na gruncie językoznawstwa kontrastywnego rozumiane go jako badanie i opis zjawisk w obrębie języków spokrewnionych (słowiańskich) w oparciu o ich gramatyki deskryptywne oraz kładące nacisk na aspekty różnicujące (por. Krzeszowski, 1990: 9 et passim). Dla pełniejszego obrazu funkcjonowania kategorii imperceptywności uwzględniono także elementy dotyczące podobieństwa tej kategorii w języku macedońskim i polskim, co sprawia, że praca ma także charakter konfrontatywny².

Charakterystyka znaczeniowa kategorii opiera się na tej części semantyki, która dokonuje analizy znaczeń poprzez interpretację (eksplikację) poszczególnych sensów przy pomocy jednostek języka naturalnego w postaci metajęzyka. Prezentowana analiza kategorii imperceptywności we współczesnym języku macedońskim i polskim ma więc charakter ujęcia synchronicznego i zarazem kontrastywno-konfrontatywnego³. Należy pamiętać też o tym, że zasadnicze dysproporcje, jakie istnieją w zakresie gramatyzacji kategorii imperceptywności w uwzględnionych językach narzucają określony kierunek badań – od analizy przypadków wyraźnie zgramatyzalizowanych przez użycie czasów w języku macedońskim do analizy środków leksykalnych w języku macedońskim i polskim.

² Za Krzeszowskim 1990 rozróżniam gramatykę kontrastywną, opisującą aspekty różnicujące od gramatyki konfrontatywnej uwzględniającej także podobieństwa danego zjawiska w obrębie uwzględnianych języków. Mam świadomość, że oba terminy w lingwistyce bywają używane nieprecyzyjnie, niekiedy zamiennie.

³ Zdaję sobie sprawę, że jest to kategoria stara, niezbadana jednak w ujęciu diachronicznym.

Jako że badana problematyka językowa pozostaje w znacznej dysproporcji w zakresie wyrazistości czyli stopnia gramatyzacji tej kategorii – na korzyść języka macedońskiego, sytuacja ta znajduje odbicie ilościowe w całej pracy, język macedoński jest traktowany nieprzypadkowo jako wyjściowy w opisie i analizie, a język polski stawiam na drugim planie ze względu na brak gramatyzacji rozpatrywanej kategorii.

Praca składa się z pięciu części.

W rozdziale I zajmuję się przedstawieniem zakresu pojęciowego dotyczącego semantycznej kategorii *imperceptywności*, przywołuję (za rosyjskimi badaczkami) różne usytuowanie przestrzenne osoby mówiącej – EGO względem przekazywanej treści – co wyraża nie tylko antropocentryzm językowy, lecz pokazuje także różne skutki tegoż usytuowania – egocentryzm, który m.in. manifestuje się w badanej kategorii. Prezentuję także stan badań nad tą kategorią w języku polskim i macedońskim. W tej części omawiam również współczesną sytuację socjolingwistyczną w Polsce i Macedonii ze względu na jej istotny wpływ na system innych kategorii językowych. Staram się określić – na ile jest to możliwe – wpływ innych języków na wykształcenie się kategorii świadka w języku macedońskim, gdyż jej wyrazistość zawdzięcza on kontaktom językowym. W końcowej części rozdziału przedstawiam także system temporalny języka macedońskiego.

Rozdział II został podzielony na trzy części, w których kolejno omawiam środki wyrażania znaczeń imperceptywnych w języku macedońskim i polskim tj. intonację, wykładniki leksykalne oraz morfologiczne, do których można zaliczyć przede wszystkim konstrukcję czasownika *mieć* + bezokolicznik. Środki leksykalne zostały natomiast podzielone na dwie grupy – te, które zawsze wyrażają znaczenie imperceptywne i te, które tylko w odpowiednim kontekście mogą pełnić taką funkcję. Część końcową tego rozdziału stanowi zestawienie podstawowych wykładników w obu językach.

W rozdziale III pokazuję, jak realizowana jest kategoria świadka w dialektach języka macedońskiego, a także przedstawiam ogólną charakterystykę dialektów występujących w Macedonii. Następnie skupiam się na opisie dialektów bitolskiego i kiczewskiego ze względu na to, że znacznie różnią się one pod względem realizacji interesującej mnie kategorii.

Rozdział IV zawiera analizę struktury zdania imperceptywnego. Opisuję warunki konieczne do wystąpienia kategorii świadka, a także badam

relacje, jakie kategoria ta tworzy z innymi podkategoriami modalnymi. Analiza dotyczy obu konfrontowanych języków, w końcowej części przedstawiam wnioski wynikające z tego porównania.

W rozdziale V przedstawiam sposób oddawania kategorii świadka w różnych stylach językowych oraz gatunkach występujących w obrębie stylu publicystycznego. Poprzez analizę tekstów codziennej prasy macedońskiej staram się pokazać, jak bardzo mocno różnica pomiędzy przekazem pośrednim a bezpośrednim jest obecna w świadomości językowej Macedończyków, a także przybliżam poszczególne przypadki odpowiedniego stosowania czasów gramatycznych tak, aby kategoria ta stała się bardziej zrozumiała zarówno pod względem teoretycznym, jak i praktycznym, czyli była właściwie interpretowana przez nierodzimych użytkowników języka macedońskiego. W końcowej części tego rozdziału przedstawiam sposób wyrażania kategorii świadka w procesie przekładania prozy macedońskiej. Omawiam także sposoby oddawania przez tłumaczy kategorii *прекажаност* w języku polskim.

Materiał badawczy dla obydwóch języków został zaczerpnięty z dzieł leksykograficznych, gramatyk, literatury przedmiotowej, a także został wyekscerpowany z różnych tekstów. Penetracja wszystkich stylów miała na celu potwierdzenie lub zaprzeczenie występowania w nich rozpatrywanej kategorii. Po wstępnej selekcyjnej kwerendzie zostały uwzględnione, z powodu wyraźnej obecności kategorii imperceptywności, trzy style – potoczny i publicystyczny, a w nim przede wszystkim gatunki prasowe współczesnej prasy macedońskiej i polskiej, oraz styl artystyczny – obecny we współczesnej prozie macedońskiej, także w przekładzie na język polski. Przykłady, przy których nie podaję źródła pochodzenia, są mojego autorstwa.

Magdalena Błaszak

Imperceptivity in Macedonian and Polish languages

Summary

Imperceptivity in Macedonian and Polish languages is the theme undertaken in my dissertation.

“Imperceptivity” is a phenomenon manifested by communicating the speaker’s content in such a way that the information is transmitted as a secondary one and not his own one, but at the same time it expresses the speaker’s reservation to the veracity of the quoted information. In most Indo-European languages including Slavic it is expressed by lexical means, whereas Bulgarian and Macedonian is performed by the use of the appropriate forms of tenses [and possibly simultaneously supported by lexical means]. Imperceptivity is highly grammaticized and described in Polish as a *category of witness*; Macedonian *прекажаност*. Among Indo-European languages this category occurs in Lithuanian, Latvian and New-Armenian languages. The existence of this category among non Indo-European languages was also confirmed in Turkish, Mongolian, Caucasian and Uralo-Finnish.

The purpose of this dissertation was the characteristic of Imperceptivity category in the respect of semantics as well as a description of subsequent cases of grammaticalization of this category and lexical ways of its expressing. Thanks to the realization of these goals I wanted the nature of this category to become more accessible and make less difficulty both in acquiring, teaching Macedonian and translation practice.

Each language is organized on the basis of a system of categories which can put in order the language reality and the off-language world expressed in it. One of the features of language category is that it can vary even within the same family as far as degree of clarity is concerned and therefore the possessed exponents. Such a situation is noticed in Macedonian language which has developed the category unknown in most Slavic languages, including the Polish one. However, it does not mean to be completely absent in Polish language. The term “category of witness” and “category of Imperceptivity” described in Polish literature indicates the receiver of the text that the speaker was not a witness of a described event, but he repeats the words of the original sender. This category is also used when the author of the text is amazed and surprised of the present situation.

The dissertation consists of five parts.

In first chapter I tried to present the conceptual range of semantic category of “Imperceptivity”. The second chapter was divided into three parts. I discuss consecutively the means expressing imperceptive significance in Macedonian and Polish languages: intonation, lexical and morphological exponents including primarily the construction of the verb “to

have” + infinitive. Its initial part contains the general characteristic of the dialect found in Macedonian. Then, I focused on the description of bitolsky and kicevsky dialects because of the importance they differ in terms of the category I am interested in. Chapter four includes analysis of the imperceptive sentence structure. I described conditions needed for the category of witness it creates with other modal sub-categories. Analysis concerns both compared languages. In the final section you can find the conclusions resulting from the comparison. Chapter five presents the way of showing the category of witness in various styles and genres of language occurring within journalistic style. Performing the analysis of Macedonian daily press texts I tried to show how much the difference between the direct and indirect transmission is present in the Macedonians’ language consciousness.

I also brought closer particular cases of the adequate application of grammar tenses so that this category has become more accessible and comprehensible both in practical and theoretical terms. In other words to be well interpreted by non-native speakers. In the final part of this chapter the way of expressing the category of witness in the process of translation Macedonian prose is presented. The ways of transferring the category “прекажаност” by translators in Polish language have been discussed as well.

The contrastive Macedonian-Polish approach revealed more clearly the nature of this category. Category of Imperceptivity is likely to be in more languages and in some European languages has been examined accurately e.g. Lithuanian, Bulgarian and on some basic level in Macedonian. It is not associated with one family, but on contrary, it occurs in grammaticized form in distant languages. The image of the category on a different level of grammaticalization in languages is used unequally consciously by the language speakers. As an example of such weaker awareness of its existence is Polish language. Confrontation with Macedonian literary language shows clearly that this category in comparison to Polish is much more grammaticized. In Polish it is mostly expressed by lexical exponents or quasi-morphological structure “to have” + infinitive. This latter structure, however, cannot be classified as strong exponents of this category due to its ambiguity and multifunctionality.

In Macedonian the category of Imperceptivity is an “alive” one, noticeable in less rigorous styles – colloquial, journalistic and artistic. It is a consistent way applied by Macedonians with an average efficiency of language and language culture regardless of age, background or education; seldom used in scientific and official styles that is associated with less flexibility of stylistic and grammatical means. The category of witness is much more clearly and frequently visible in Macedonian daily press. The authors of articles apart from their genre select efficiently forms of the verbs, it means that according to the grammatical rules they use the category. Imperceptivity is visible in informative articles, sport information, topics in the field of culture. With the presence of this category journalists inform their receivers about the circumstances they participated or not and at the same time expressing their attitude towards transmitted contents.

This category carries a full range in prose and allows the writer to use all possibilities for its transmission. In the case of translation Macedonian prose into languages which possess it in non-grammaticized or poorly grammaticized form. The process of transla-

tion can be a serious challenge for a translator [e.g. in Polish translations]. Comparing Macedonian-Polish literary translations, a translator not always translates accurately the imperceptive meaning of the text. The difference between direct and indirect transmission is strongly present in the Macedonians' language consciousness. In the case of Macedonian literary texts, translation does not differ significantly from the origin. The proper amount of verbs from *verba decenti* group indicating the category of witness is preserved. The lexical means are rarely used in translation to express imperceptive concepts of the origin. Because of the lack of proper tested category in Macedonian-Polish translations, the translators battled against the difficulties in selecting appropriate means of language –lexical.

Прекажаноста во македонскиот и во полскиот јазик

Резиме

Предмет на интерес во овој докторски труд е прекажаноста во македонскиот и во полскиот јазик. Оваа категорија Шанова ја дефинира како *семантичка категорија што има само делумно самостојна морфолошка форма, т.е. решавачки во определувањето на значењето на глаголските форми е контекстот. Со средствата на оваа категорија се укажува на тоа дека говорното лице не е непосреден сведок на вршењето или на извршувањето на дејството* (МИНОВА-ГУРКОВА, 2003: 167–168).

Во повеќето индоевропски јазици категоријата сведок се изразува преку лексички показатели (како во полскиот), а во македонскиот и во бугарскиот се реализира преку употреба на соодветни времиња и може да биде определена, исто така, со термините *имперцептив, прекажано дејство, прекажаност, евиденцијалност*.

Овој труд е поделен на пет дела. Првиот дел е посветен на објаснување на терминот *имперцептив* и на испитувањата на оваа категорија во македонскиот и во полскиот јазик. Вториот дел содржи список на лексички и морфолошки показатели на прекажаноста во двата јазици. Во третиот раздел ја изложувам анализата на прекажаноста во дијалектите на македонскиот јазик и начинот на нејзината реализација. Во четвртиот раздел ја анализирам структурата на имперцептивната реченица. Во петтиот наведувам како е реализирана категоријата сведок во различни стилови на јазикот и како може да биде преведувана на полски јазик, во кој нема морфолошки показатели за неа. Овој дел на мојот труд ја опфаќа исто и практиката, односно степенот на употреба на категоријата сведок во статиите во македонскиот дневен печат.

Во македонскиот јазик мошне значајна улога во развојот на прекажаноста одиграл турскиот јазик. Поради него во македонскиот темпорален систем е внесено диференцирање на употребата на перфектот во зависност од тоа дали има директно соопштување или прекажување на глаголското дејство (сп. ШАБАНОВА, 2008: 273).

Македонскиот темпорален систем е поразвиен во споредба со полскиот и има многу можности за употреба на времињата. Во македонскиот јазик постојат следниве времиња: сегашно време, аорист, имперфект, перфект, плусквамперфект, идно време, минато-идно време и идно прекажано време. При прекажување во македонскиот јазик треба да не забораваме дека:

- наспрема аористот стои минатото неопределено време;
- наспрема сегашното време и имперфектот стои минатото неопределено несвршено време;
- наспрема идно и минато-идно стои идното прекажано време;

наспрема има-перфектот и има-плусквамперфектот стои има-конструкцијата со минато неопределено време од помошниот глагол (МИНОВА-ЃУРКОВА, 2000:75).

На овој начин најчесто се изразува категоријата сведок. Но, исто така, како во полскиот, има лексички показатели на прекажаноста, на пример:

1. **Сигурно**, пр. *Јас слушнав дека некој зачука на вратата, сигурно мајка ми не ги зема клучевите.*
2. **Веројатно**, пр. *Тој е многу среќен денес, **веројатно** добил некаква награда.*
3. **Можеби**, пр. *Ти си помислил дека **можеби** тој е на факултет.*
4. **Секако**, пр. ***Секако** дека нешто убаво не може да трае долго.*
5. **Бездруго**, пр. ***Бездруго** таму сега не е добро, има голема поплава.*

Во двата јазика, исто така, може да се употребуваат глаголи од групата *verba dicendi* за изразување имперцептивно значење на исказот, како што се: вели, кажа, информира, соопштува.

6. **Вели**, пр. *Тој ми **вели** дека вчера ја видел Ана и таа му кажала дека си купила нов автомобил.*
7. **Кажа**, пр. *Тој ми **кажа** дека направил вкусен ручек.*
8. **Соопштува**, пр. *Во печатот претседателот **соопшти** дека во мај имало многу сообраќајни несреќи.*
9. **Информира**, пр. *Во училиште **информираа** дека минатата недела фудбалерите победиле на натпревар.*

Во полскиот јазик не се вршат испитувања за категоријата *имперцептив*, бидејќи таа нема граматички показатели. Шимањски предлага да се анализира оваа категорија не само во реченицата, туку и во текстот. Тоа овозможи да се определат правилата што владеат, на пример, со фреквенцијата на употреба на нејзините показатели. Имперцептивни значења се изразуваат со помош на лексички показатели, како што се на пример: *rzekomo, podobno, bodaj, jakoby, niby, ponoć*. Во јазикот е присутна морфолошката конструкција *mieć+ infinitivus*, но таа е многузначна и често добрата интерпретација на содржината зависи од контекстот. Во мал степен, исто така, и во полскиот јазик интонацијата може да го изразува имперцептивното значење на реченицата. Таа најчесто се користи, заедно со лексички средства, за да го нагласи негативниот однос спрема информацијата.

Лексичките показатели на категоријата сведок во полскиот јазик можеме да ги поделиме на силни – значи оние кои секогаш изразуваат прекажаност. Тоа се на пример:

10. **Jakoby** np. *Nauczyciel zarzeczca, **jakoby** kazał uczniom zostać dłużej po lekcjach.*
11. **Rzekomo** np. ***Rzekomo** miał zaniżyć cenę sprzedawanego pojazdu.*
12. **Ponoć** np. ***Ponoć** miał kupić żonie perły o wartości stu tysięcy.*

Во втората група спаѓаат таканаречени слаби показатели, кои само понекогаш ја маркираат реченицата имперцептивно:

13. **Informować** нр. *Jak informuje prasa, prezydent miał odlecieć do Waszyngtonu wycarterowanym samolotem.*
14. **Stwierdzać** нр. *Podczas badania stwierdzono, że jedzenie owoców nie miało wpływu na sylwetkę.*
15. **Utrzymywać** нр. *Rzecznik prasowy firmy utrzymuje, że dyrektor nie miał wpływu na przebieg rekrutacji.*

Во македонскиот јазик реализацијата на прекажаноста се темели, главно, на вербалната предикација и центар на оваа категорија се морфолошките показатели на глаголот, во помал степен лексичките, кои ја градат нејзината периферија. Во полскиот јазик е обратно поради тоа што категоријата сведок не е граматикализирана. Основни показатели се лексичките изрази со помош на конструкцијата *mieć + infinitivus*.

Прекажаноста е различно реализирана во македонските дијалекти. Македонија го опфаќа централниот дел на Балканскиот Полуостров. На запад се граничи со Албанија, на југ со Грција, на исток со Бугарија, а на север со Србија. Луѓето кои живеат таму најчесто се двојазични и очигледно е влијанието во областа на лексикографијата и граматиката. Во Македонија се izdelуваат три наречја – западно, југоисточно и северно, во кои се вклучени следниве дијалекти:

- Во западното наречје, кое го опфаќа западниот дел на Македонија – од северната граница со Србија до јужниот дел на Преспанското Езеро, припаѓаат скопско-велешкиот, прилепско-битолскиот и кичевско-поречкиот говор, кои влегуваат во централната група, и периферните дијалекти, како што се: дебарскиот, охридскиот и струшкиот.
- Југоисточното наречје е поделено на групата на источни дијалекти: штипско-стумичкиот, тиквешко-мариовскиот и малешевско-пиринскиот и на групата на западни дијалекти: солунско-воденскиот, серско-лагадинскиот, костурско-корчанскиот и корчанскиот.
- Во последното наречје спаѓаат: кумановскиот, кратовскиот и кривопаланечкиот говор, кои ја формираат источната група на ова наречје, и скопско-црногорскиот, вратничкиот и полошкиот, кои се вклучуваат во западната група.

Во македонскиот јазик прекажаноста не е присутна во сите дијалекти. Во говорите на Костурско и Бобовшчица л-формите исчезнале и затоа во нив нема перфект, плусквамперфект и кондиционал, а нивните функции се реализираат со помош на конструкции со глаголите има/нема и сум. Овие конструкции се карактеристични за дијалектите во југозападна Македонија, каде што големо влијание имале романскиот и грчкиот јазик. Во работата подетално ги опишувам

битолскиот и кичевскиот говор поради тоа што во првиот не е присутна категоријата сведок, а вториот бидејќи не се разликува многу од стандардниот македонски јазик и, меѓу другото, на неговата основа бил формиран литературниот јазик и во него системот на оваа категорија е целосно изграден.

Во битолскиот говор, кога зборувачот сака да нагласи дека информацијата е секундарна, мора да ја дополни реченицата со други упатства. Исчезнувањето на имперцептивот во овој говор е последица на влијанието на грчкиот и на влашкиот јазик. Битола во почетокот на XX век била под грчко влијание и секаде доминирал грчкиот јазик. Истовремено голем број Власи воведуваат свој говор во комуникацијата. Тоа предизвикало ограничување на употребата на сумперфектот.

Анализата на структурата на имперцептивната реченица покажа какви услови треба да има во текстот, за да можеме да зборуваме за оваа категорија и какви релации има таа со другите модални категории.

Секој исказ што е имперцептивно маркиран мора да биде составен од две реченици – првобитна и секундарна. Има и двајца автори – првобитен и секундарен. Актуелниот автор најчесто е во прво лице единина или множина, а првобитниот во трето лице единина или множина, пр.:

16. *Јас велам дека тој кажа дека градинката била затворена.*

Во полскиот јазик често имаме компонента од типот *X mówić/informuje*, бидејќи категоријата сведок не е граматикализирана. Често таа е единствена конструкција што покажува имперцептивно маркирање на реченицата. Во македонскиот јазик не е задолжителна, но може да биде употребена за зборувачот да го потцрта својот исказ. Воведувачката фраза може да има и номинализирана форма: *според него, според полициските информации* или во полскиот: *według niego, według doniesień prasy*. Во македонскиот јазик, поради граматикализираноста на прекажаноста, може да се појави тешкотија со соодветно разбирање на текстот. Тогаш од голема помош може да биде контекстот.

Во реченицата, во споредбените јазици, имперцептивусот може да се поврзува со други модални категории или обратно, тие можат да се исклучуваат. Така е на пример со хипотезата, императивусот и оптативусот. Овие видови на модалност можат да се појавуваат во исказот на првобитниот автор, но само тогаш кога некој го цитира, на пример:

17. *Наводно, тој тогаш викнал: „Бегајте оттука!”*

18. *Podobno on wtedy krzyknął: „Uciekajcie stąd!”*

Не е можно да има во јазикот реченици од типот:

*Нека дошол тој на факултет!

Поради тоа што следната категорија – иреалност – изразува можност да се случи некој настан, ама нема да се случи, не е можно овие две категории да бидат заедно во реченицата, во која зборува секундарниот автор. Иреален карактер може да има првобитниот исказ. Истата ситуација е со кондиционалот. Секундарниот автор може само да ги реферира условните реченици.

Во структурата на имперцептивната реченица има различни темпорални зависимости. Прво – првобитен комуникациски акт му претходи на актуелниот. Останатите искази прекажувани од актуелен автор можат да бидат во различни времиња.

Исто како во полскиот јазик, можно е реченицата да биде истовремено маркирана имперцептивно и прашално (интерогативно), поради тоа тогаш добиваме одговор на прашањето, кое се содржи во исказот, на пример:

19. *Дали оваа жена патувала со авион?*
20. *Czy to ta kobieta podróżowała samolotem?*

Присутноста на категоријата сведок во реченицата може да влијае не само на структурата на реченицата, туку и на дел или на целост на текстот. Во полските пишувани текстови лексичките показатели на категоријата сведок не се употребувани во секоја следна реченица. Ваква ситуација може да се случи во говорот, но тоа обично има стилска функција. Лексичкиот показател најчесто се наоѓа на почетокот, а тогаш целиот текст е имперцептивно маркиран. Освен тоа, може да се најде во средината на реченицата, но тогаш се однесува само на дел од исказот.

21. *Prawdopodobnie cała klasa uciekła z lekcji matematyki.*
22. *Cała klasa uciekła **prawdopodobnie** z matematyki.*
23. *Cała klasa **prawdopodobnie** uciekła z matematyki.*

Во првата реченица, кога *prawdopodobnie* е во иницијална позиција, имперцептивно ја маркира целата. Втората означува дека не се знае сигурно од кој час избегале учениците, а следната го маркира глаголот – зборуваачот не може точно да каже дека учениците избегале, можеби некој им дозволил да одат.

Прекажаноста е присутна во сите стилови на македонскиот јазик. Во разговорниот стил, кога ги следев разговорите на Македонците на различна возраст, се забележува дека тие немаат никаков проблем со употребата на соодветни времиња при изразување на категоријата сведок. Сите ја употребуваат согласно со литературната норма, што ни покажува дека таа е постојано *жива*.

Во публицистичкиот стил има многу искази, во кои, покрај тоа што изразуваат неосведочени настани, не се употребуваат л-форми. Тоа се случува затоа што авторот сака да ги направи фактите веродостојни. Во статиите понекогаш се употребува минато определено време – кога авторот сака да подвлече дека верува

во изворот на информацијата. Почесто прекажаноста е видлива во печатот со понизок престиж, бидејќи често пренесува непроверени информации.

Во административниот стил најчесто ја среќаваме пишуваната форма, но има и зборувана. Специфичниот карактер на овој стил практично ја исклучува категоријата сведок.

Научниот стил е застапен во енциклопедии, лексикони или различни предавања. Се карактеризира со сложени реченици и научна терминологија. Поради тоа, исто така, во овој стил не се среќава прекажаноста.

Уметничколитературниот стил ја создава книжевноста. Секој писател има свој индивидуален стил, во кој може да употребува различни достапни граматички структури. Исто така, има и слобода во применувањето времиња. Во зависност од тоа во колкав степен сака да ја предаде вистинитоста на настаните, може да употребува минато определено или минато неопределено време. Голем проблем имаат преведувачите кои треба соодветно да го преведат делото. Компликации можат да произлезат од внатрешната структура на оригиналниот јазик, кој постојано е изложен на различни промени. При работата набљудувајќи на кој начин преведувачите ги искористуваат средствата за прекажување достапни во полскиот јазик.

Сè што е напишано во трудот покажува дека категоријата прекажаност е присутна не само во нормата на јазикот, туку и во свеста на сите Македонци, а развиениот систем на глаголските времиња во македонскиот јазик поседува средства за нејзино изразување.

Эвиденциальность в македонском и польском языках

Резюме

В данной монографии мы рассматриваем категорию эвиденциальности в македонском и польском языках. Эвиденциальность — явление, состоящее в сообщении говорящим, что передаваемая им информация вторична, он не является ее автором и одновременно сомневается в ее достоверности. В большинстве индоевропейских языков, в т.ч. славянских, она обычно выражается при помощи лексических средств, тогда как в болгарском и македонском реализуется путем использования соответствующих временных форм (в некоторых случаях одновременно подкрепляемых лексически) и в большей степени грамматикализована. В польских работах категорию эвиденциальности принято определять термином *категория свидетеля*, или *имперцептивность* (макед. *прекажаност*).

Система каждого языка опирается на сеть категорий, которые упорядочивают языковую действительность и выраженную в ней внеязыковую действительность. Языковые категории характеризуются в т.ч. тем, что могут различаться даже в пределах одной семьи по степени интенсивности проявления и, что за этим следует, по имеющимся показателям. Такую ситуацию мы видим в македонском языке, в котором очень сильно развилась категория, не известная большинству других славянских языков, в т.ч. польскому, что, однако, не означает ее полного отсутствия в польском языке. Определяемая в польской литературе термином *категория свидетеля*, она может сигнализировать реципиенту текста, что говорящий не был свидетелем описываемого события, что цитирует слова другого, «исходного» говорящего, а также может использоваться в случае, если автор текста выражает удивление по поводу возникшей ситуации.

Методологические основы монографии базируются, во-первых, на утверждениях социолингвистики касательно языковых реалий, повлиявших на формирование категории эвиденциальности в македонском языке – что особенно хорошо заметно при сравнении с польским языком, – а во-вторых, на использовании фактов лингвистической географии, касающихся сферы проявления исследуемой категории в македонском языковом пространстве.

Учитывая, что степень проявления исследуемой языковой проблематики, т. е. степень грамматикализации данной категории, выступает в исследуемых языках в значительной диспропорции — в пользу македонского языка — в нашей моно-

графии именно македонский язык трактуется как исходный материал для описания и анализа, тогда как польский отходит на второй план в связи с отсутствием грамматического выражения рассматриваемой категории.

Языковой материал для обоих языков был почерпнут из лексикографических публикаций, грамматик, специальной литературы, а также вычленен из разных стилей и их разновидностей. Исследование всех стилей имело своей целью подтверждение либо опровержение наличия в них рассматриваемой категории.

Работа состоит из пяти глав. В главе I мы рассматриваем объем понятия семантической категории эвиденциальности, а также анализируем состояние изученности данной категории в польском и македонском языках. В этой главе мы оговариваем также современную социолингвистическую ситуацию в Польше и Македонии с учетом ее влияния на систему других языковых категорий и пытаемся определить влияние других языков на формирование категории свидетеля в македонском языке. В конце главы представлена темпоральная система македонского языка.

Глава II поделена на три раздела, в которых соответственно рассматриваются средства выражения эвиденциальных значений в македонском и польском языках: интонация, лексические и морфологические компоненты, к которым можно отнести, например, конструкцию с глаголом *mieć* + инфинитив. Лексические средства мы разделили на две группы — такие, которые всегда выражают значение эвиденциальности, и такие, которые лишь в определенном контексте могут выполнять данную функцию. В заключении представлено сравнение основных показателей в обоих языках.

В главе III мы рассматриваем способы реализации категории свидетеля в диалектах македонского языка. Во вступительной части представлена общая характеристика диалектов, выступающих на территории Македонии, затем дается детальная характеристика битольского и кичевского диалектов, поскольку они значительно различаются способом языковой реализации интересующей нас категории.

Глава IV содержит анализ структуры эвиденциального предложения. Дано описание необходимых условий для выступления категории свидетеля, а также изучаются отношения, возникающие между этой категорией и другими модальными подкатегориями. Анализируются оба сравниваемых языка. В заключении представлены выводы, сделанные на основании данных сравнительного анализа.

В главе V рассматривается способ представления категории свидетеля в различных языковых стилях, а также стилиевых разновидностях, выступающих в пределах публицистического стиля. Анализируя тексты ежедневных македонских печатных СМИ, мы стараемся показать, насколько сильна в сознании македонцев градация на косвенную и прямую передачу сообщения, а также рассматриваем случаи использования грамматических времен таким образом, чтобы данная категория стала более понятной и доступной — как в теоретическом, так и практическом аспекте, т. е. была бы адекватно интерпретирована носителями македонского языка. В завершении данной главы представлен способ отражения категории свидетеля

в переводах македонской прозы. Оговорены способы передачи переводчиками категории *прекажаност* в польском языке.

Цель работы не состояла в отдельном широком исследовании вопроса, связанного с определением места эвиденциальности во всей обширной модальной системе. Предложенное на данном этапе исследований описание исследуемой категории имеет автономный характер.

Redaktor
Natalia Łukomska

Projektant okładki
Ewa Beniak-Haremska

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Marzena Marczyk

Łamanie
Damian Walasek

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-324-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-325-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 10,25. Ark. wyd. 8,5.
Papier offset kl. III, 90 g Cena 22 zł (+ VAT)

Druk i oprawa
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław